

Марченко Г.,
студентка ННІ педагогіки
Науковий керівник – Г. В. Підлужна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного університету імені Івана Франка

Розвиток критичного мислення молодших школярів на уроках української мови

Переорієнтація сучасної освіти з традиційної "знаннєвої педагогіки" на педагогіку інноваційну, метою якої є формування компетентної особистості, обумовлена тенденціями активного розвитку інформаційно-технологічного й демократичного суспільства. У зв'язку з цим сьогодні залишається актуальним твердження видатного американського філософа й педагога минулого століття Дж. Дьюї, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні інформації учням, а в тому, щоб *розвивати їх критичний спосіб мислення*, котрий дає змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, які в них криються [3, с. 7].

Упродовж останніх десятиліть проблема розвитку критичного мислення перебуває в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних учених та педагогів. В Україні зазначена проблема висвітлювалась у наукових роботах Н. Вукіної, Н. Дементієвської, О. Лабенко, Т. Олійник, С. Терна, О. Тягла та ін. [2–4]. На сьогодні визначено основні теоретичні засади й окреслено шляхи практичної реалізації розвитку критичного мислення учнів загальноосвітньої школи. Однак деякі аспекти цієї проблеми все ще залишаються недостатньо вивченими. Зокрема проблема розвитку критичного мислення молодших школярів є актуальною та потребує більш глибокого дослідження.

Оскільки питання реалізації компетентнісного підходу до навчання учнів початкової школи й проблеми розвитку критичного мислення є надзвичайно важливими, ми вирішили дослідити їх у взаємозв'язку шляхом проведення

педагогічного експерименту. Дослідження проводились на уроках української мови, зважаючи на важливість цього предмета в процесі розвитку мовлення й мислення. Звідси *мета* статті – на основі результатів проведеного нами педагогічного експерименту розглянути педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу до розвитку критичного мислення молодших школярів на уроках української мови.

Об'єктом дослідження стали уроки української мови в сучасній початковій школі, *предметом* – процес розвитку критичного мислення молодших школярів за умов компетентнісного підходу на уроках української мови в 4 класі.

Перший етап дослідження – серпень–вересень 2015 р. – мав на меті визначити психолого-педагогічні засади розвитку критичного мислення молодших школярів і передбачав аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури за визначеною темою. На основі аналізу праць зарубіжних і вітчизняних учених було з'ясовано базовий категоріально-термінологічний апарат дослідження, зокрема, такі поняття, як "критичне мислення", "компетентність", "компетентнісний підхід", "інтерактивне навчання" тощо. З проаналізованих наукових праць ми виокремили й узагальнили наступні положення, які надалі стали теоретичною основою практичних досліджень: *а) мовлення є важливим засобом вивчення процесу мислення, у тому числі й критичного; б) компетентнісний підхід передбачає формування в учнів здатності розв'язувати важливі практичні задачі та спрямований на виховання особистості в цілому.*

Педагогічний експеримент передбачав визначення педагогічних умов розвитку критичного мислення молодших школярів та проводився за 3 етапами: 1) з'ясування стану сформованості критичного мислення в учнів 4-х класів на сучасному етапі (констатувальний етап); 2) пошук шляхів активізації розвитку критичного мислення в молодших школярів на уроках української мови (формувальний етап); 3) з'ясування результативності педагогічних нововведень з розвитку критичного мислення в експериментальному класі (контрольний етап).

Під час проведення констатувального етапу експерименту (жовтень–листопад 2015 р.) ми мали на *меті* з'ясувати: а) чи вважають учителі початкових класів можливим і доцільним розвиток критичного мислення молодших школярів; чи володіють вони методикою розвитку критичного мислення та як часто використовують її на уроках української мови; б) який реальний стан сформованості рівня критичного мислення в учнів 4-го класу на уроках рідної мови.

Відповідно до зазначеної мети були використані наступні *методи* дослідження: *бесіди з учителями* початкових класів щодо розуміння ними важливості формування критичного мислення в молодших школярів та використання методів, спрямованих на його розвиток; *анкетування учнів* 4-х класів; *аналіз учнівських робіт* (діалогів та творів-міркувань на запропоновані теми) з метою виявлення в них ознак критичного мислення; *спостереження* за навчально-виховним процесом на уроках української мови в 4-х класах.

Підготувавши теоретичну базу дослідження, визначивши зміст експериментальних завдань з рідної мови, а також *показники та критерії* сформованості предмета дослідження, у листопаді 2015 році ми провели констатувальний етап експерименту. Базою для його проведення було обрано два класи: 4-А (22 учні, учитель Білоцька О. М.) та 4-Б (20 учнів, учитель Захарченко Т. В.) НВК № 59 м. Житомира. Загалом в експерименті брали участь 42 школярі та 10 учителів-класоводів.

Кількісний та якісний аналіз результатів бесіди з учителями дозволив нам констатувати, що проблема формування критичного мислення молодших школярів ще не набула для більшості педагогів важливого значення й вони не повною мірою готові до розв'язання цієї проблеми. Аналіз результатів анкетування учнів також довів: рівень інтересу учнів обох 4-х класів до вивчення української мови не достатньо високий; на уроках діти звикли виконувати переважно традиційні вправи з невисоким творчим потенціалом (різні види списування, диктанти, перекази). Робота в парах та групах проводиться не систематично, діти відчують труднощі в процесі спілкування на уроці,

виявляють нерішучість у разі необхідності висловити власну думку. Рівень критичного мислення школярів у процесі побудови діалогів та творів-міркувань також виявився невисоким. Основними *причинами* виявлених недоліків, на нашу думку, є наступні: а) недостатня обізнаність учителів із проблемою розвитку критичного мислення молодших школярів та лінгвометодичними аспектами її вирішення; б) низький рівень забезпеченості педагогів сучасними навчально-методичними матеріалами, спрямованими на розвиток критичного мислення учнів. Здобуті результати дали підстави для висновку про необхідність удосконалення педагогічних умов розвитку критичного мислення школярів на уроках у сучасній початковій школі.

Наступний етап нашої дослідницько-експериментальної роботи передбачав визначення напрямків і змісту формувального етапу педагогічного експерименту та його проведення. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури та врахування надбань передового педагогічного досвіду, нами було висунуто гіпотезу, що рівень розвитку критичного мислення в дітей молодшого шкільного віку підвищиться за умов компетентнісного підходу до впровадження науково обґрунтованої, спеціально дібраної та укладеної системи інтерактивних методів навчання на основі. На основі розробленої нами дидактичної моделі підвищення рівня розвитку критичного мислення школярів на уроках української мови було розроблено навчально-методичні матеріали для впровадження в експериментальному 4-Б класі. Комплекс запропонованих нами *навчально-методичних матеріалів* містив: а) список літератури з проблем розвитку критичного мислення молодших школярів в умовах інтерактивного навчання; б) систему інтерактивних методів та прийомів навчання української мови на основі компетентнісного підходу з методичними рекомендаціями щодо їх використання; в) спеціально розроблені нами конспекти уроків з використанням педагогічних нововведень, спрямованих на розвиток критичного мислення молодших школярів. Зауважимо, що під час добору та укладання найефективніших інтерактивних методів і прийомів ми застосували *системний підхід*, який полягав у тому, що ці методи та прийоми розташовувались у певній

послідовності, на основі принципу наступності й становили собою цілісну сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. Систему використаних інтерактивних методів узагальнено в таблиці.

Інтерактивні методи, спрямовані на розвиток критичного мислення

<i>Навчання в грі</i>	<i>Фронтальні методи</i>	<i>Кооперативне навчання</i>	<i>Навчання в дискусії</i>
Рольова гра Імітації «Спрощене судове рішення» «Громадські слухання»	«Мікрофон» «Мозковий штурм» «Навчаючи–вчуся» «Ажурна пилка» «Аналіз ситуацій (кейс-метод)» «Дерево рішень»	Діалог Робота в парах Ротаційні трійки «Акваріум» «Карусель» «Синтез думок» Спільний проект	Метод «ПРЕС» «Обери позицію» «Зміни позицію» «Неперервна шкала думок» Дискусія

Упродовж січня – березня 2016 р. підготовлені нововведення було впроваджено в навчально-виховний процес в експериментальному 4-Б класі НВК № 59 м. Житомира. На початку квітня 2016 н. р. у контрольному (4-А) та експериментальному (4-Б) класах було проведено контрольний зріз, мета якого – порівняти результати, отримані на констатувальному й формуальному етапах дослідження та з'ясувати динаміку розвитку критичного мислення молодших школярів. Для одержання достовірних даних ми скористалися тією ж методикою досліджень, що й на констатувальному етапі експерименту.

Аналіз творів-міркувань на тему "Чому потрібно берегти природу?" та діалогів на теми "Моя улюблена книжка" або "Моя улюблена тваринка" (за вибором) учнів експериментального 4-Б класу засвідчив, що мовлення дітей помітно збагатилося, стало виразнішим, точнішим. Покращилася здатність до логічних умовиводів, чіткіше стали проявлятися ознаки критичного мислення: самостійність міркувань, уміння аргументувати власну точку зору тощо.

Показники засвідчили, що з написанням твору-міркування на високому, достатньому та середньому рівні в експериментальному класі справились 18 учнів (кількісний показник – 90 %), тоді як у 4-А класі (контрольному) – 17 учнів (кількісний показник – 77 %). При цьому якісний показник в експериментальному

класі становив 50 %, а в контрольному – 32 %. Особливо помітними стали зміни в побудові діалогів учнями експериментального класу: кількісний показник – 100 %, якісний – 65 %, тоді як у контрольному класі ці показники становили відповідно 86 % та 41 %. Такий позитивний результат передусім пояснюється тим, що практично на кожному уроці української мови школярі 4-Б класу працювали в інтерактивному режимі, тобто взаємодіяли, спілкувались, розвиваючи своє критичне мислення й комунікативні здібності.

Результати повторного анкетування учнів експериментального 4-Б класу та спостереження за навчально-виховним процесом також довели, що в дітей значно зріс інтерес до вивчення української мови, вони стали частіше висловлювати свої власні думки та відстоювати їх у процесі співпраці. Результати ж підсумкового зрізу в контрольному 4-А класі, де навчання здійснювалося традиційно, не засвідчили помітного якісного та кількісного зростання показників, за якими проводилося дослідження.

Таким чином, проаналізувавши результати досліджень, ми прийшли до висновку, що науково обґрунтовані, дібрані, систематизовані й укладені нами інтерактивні методи та прийоми навчання за умов їх систематичного й коректного застосування на основі компетентнісного підходу до вивчення рідної мови гарантують стійке підвищення рівня розвитку критичного мислення учнів початкових класів й загалом суттєво впливають на формування активної, творчої, компетентної особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. – [Електронний ресурс].– Режим доступу : [http : // www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/](http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/)
2. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчати / Н. В. Вукіна, Н. П. Дементієвська – Х. : Основа, 2007. – 108 с.
3. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. / Дж. Дьюи. – М. : Совершенство, 1997. – 208 с.
4. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / авт.-упор. І. І. Дівакова. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 180 с.